

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

İbrahim YILMAZ

<https://orcid.org/0000-0001-5690-2634>

Dr. Öğr. Üyesi

ibrahim.yilmaz@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

<https://ror.org/05mskc574>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ahmet Mithat Efendi'nin Yazı Tarihi Hakkında Verdiği Bilgiler ve Osmanlı Alfabeti Hakkındaki Görüşleri

Ahmet Mithat Efendi's Information on the History of Writing and His Views on the Ottoman Alphabet

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 30.10.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 25.12.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2024

Atıf | Citation

Yılmaz, İ. (2024). Ahmet Mithat Efendi'nin Yazı Tarihi Hakkında Verdiği Bilgiler ve Osmanlı Alfabeti Hakkındaki Görüşleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(3), 1505-1517. <https://doi.org/10.34083/akaded.1576366>

Yılmaz, İ. (2024). Ahmet Mithat Efendi's Information on the History of Writing and His Views on the Ottoman Alphabet. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(3), 1505-1517. <https://doi.org/10.34083/akaded.1576366>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çifti Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© İbrahim YILMAZ | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Alfabe konusu, Tanzimat döneminin başından itibaren Türk aydınları arasında tartışılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa ve Münif Paşa bu konuda fikir beyan eden ilk isimler olarak bilirse de elde edilen son bilgiler ışığında Arap harfli Osmanlı yazısına ilişkin değerlendirme ve eleştirilerin başlangıcı 1840 yılına kadar gitmektedir. Türk edebiyatının üretken yazar ve yayıncılarından Ahmet Mithat Efendi de alfabe konusunu ele alan aydınlar arasındadır. Kendi çıkardığı *Kırkambar* dergisinin altıncı cüzünde yayımlanan “Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat” adlı makalesi; insanların söyleme, anlatma ve nihayet yazı yazma ihtiyacı duymasının gerekçelerinden başlayarak yazının ortaya çıkışı ve gelişimine, farklı medeniyetlere ait yazı sistemlerinden bunlar arasındaki etkileşimlere kadar birçok konu hakkında bilgiler veren hacimli bir çalışmadır. Filoloji, tarih, sosyoloji vb. disiplinler açısından dönemine göre oldukça değerli bilgiler barındırmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, bu yazısında çeşitli alfabeleri karşılaştırmış, Osmanlı-Türk yazısının eksikliklerini tartışmış, ideal yazı sisteminin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini sunmuştur. Bu çalışmada, kaynaklarda adı zikredilse de bütünüyle ele alınmamış olan ilgili yazı, yeni harflere aktarılacak ve ana hatlarıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Ahmet Mithat Efendi, Kırkambar, yazı, alfabe.

Abstract

The alphabet issue has been discussed among Turkish intellectuals since the beginning of the Tanzimat period. Although Ahmet Cevdet Pasha and Münif Pasha are known as the first names to express their opinions on this subject, in the light of the latest information obtained, the beginning of evaluations and criticisms regarding the Ottoman script in Arabic letters is dated to 1840. Ahmet Mithat Efendi, the productive writer and publisher of Turkish literature, is also one of the intellectuals who touched upon the alphabet issue. His article "Some Information About Writing" was published in the sixth volume of his own magazine Kırkambar; It is a voluminous work that provides information on many subjects, starting from the reasons why people need to say, explain and write, to the emergence and development of writing, from the writing systems of different civilizations to the interactions between them. The work in question contains very valuable information for its period in terms of many sciences such as philology, history and sociology. In this article, Ahmet Mithat Efendi compared various alphabets, discussed the shortcomings of the Ottoman-Turkish script, and presented his views on what the ideal writing system should be like. The name of this article is stated in the sources. However, it has not been evaluated thoroughly. In this study, the relevant text will be transferred to the Turkish Latin alphabet and evaluated briefly.

Keywords: Turkish Language, Ahmet Mithat Efendi, Kırkambar, writing, alphabet.

Giriş

Ülkemizde alfabe tartışmalarının Tanzimat devrinde başladığı bilinir. 1840 yılında *Ceride-i Havadis* gazetesinin beşinci sayısında yayımlanmış imzasız bir yazı, eldeki veriler ışığında alfabe konusunun ele alındığı ilk metin olma niteliğini taşır (Ölker, 2013, s. 2024). Ahmet Cevdet Paşa 1851'de yazdığı *Medhal-i Kavâid* adlı eseriyle, Münif Paşa ise 1862 yılında Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'de verdiği bir konferansla alfabe konusuna değinen ilk aydınlar olarak tarihte yerlerini alırlar (Ertem, 2021, s. 227-231, Argunşah, 2023, s. 115-118, Şimşir, 2008, s. 18-21).

Çok üretken bir Türk aydını olan Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), kültür meselelerine de kayıtsız kalmaz. 1872-1873 yıllarındaki birkaç yazısında Osmanlı Türkçesinin sadeleşmesi, dil bilgisinin basitleştirilmesi üzerine görüşler ortaya koyan (Argunşah, 2012) Ahmet Mithat Efendi'nin alfabe tartışmalarına dâhil oluşu, hemen sonrasındaki döneme rastlar. Rodos'ta sürgünde olduğu 1873-1876 yıllarında yeğeni Mehmet Cevdet adına *Kırkambar* adlı bir dergi çıkarır (Şimşek, 2012, s. 19; Şahin Uğurel, 2014, s. 1342). Burada yer alan yazılardan biri alfabe meselesini ele almaktadır.

Çalışmaya konu olan "Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat", Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılan *Kırkambar* dergisinin 6. cüzünün 169-177. sayfalarında yer almaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sürekli Yayınlar Koleksiyonu'nda MC_Osm_O 820 sınıflama bilgisiyle yer alan *Kırkambar*, elektronik erişime de açıktır. Kapakta yer alan hicri 1291 tarihi, miladi 1874-1875'e denk düşmektedir. Yazı yazma ihtiyacının ortaya çıkışı, ilkel yazı sistemlerini kullanan ilk medeniyetler, resim yazısından hece yazısına geçiş, farklı medeniyetlerin kullandıkları yazı sistemleri gibi çok çeşitli konuları ele alması bakımından antropolojiden sosyolojiye, tarihten filolojiye kadar birçok disiplini ilgilendiren bilgiler içeren bir yazı ve dönemi için değerli bir kaynaktır. Yazının tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler veren eserde, mevcut Osmanlı-Türk alfabeti yanında Grek, Latin ve Ermeni alfabetleri de değerlendirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin Arap harflerinden başka Grek, Latin ve Ermeni harflerini, bunları birbirleriyle kıyaslayacak kadar bilmesi doğal karşılanmalıdır. Zira -birçoğunun Fransızca bilmesi dolayısıyla- Latin harflerine zaten hâkim olan Osmanlı dönemi Türk aydını, Grek ve Ermeni harflerine de aşinadır. Özellikle Ermeni harfli Türkçe gazeteler, eğitilmiş sınıf arasında oldukça popülerdir (Uygur vd. 2023, s. 9; Cankara, 2015, 6). Ahmet Mithat Efendi'nin yanı sıra Namık Kemal, Celal Nuri ve Ali Seydi Bey gibi bazı aydınların Ermeni alfabetinin ses bakımından zenginliğine dikkat çektiği bilinir (Ertem, 2021, s. 529).

Bu çalışmada, Ahmet Mithat Efendi'nin "Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat" adlı makalesi yeni harflere aktarılmıştır. Aktarma esnasında çeviri yazı işaretlerine başvurulmamıştır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan kelimeler için bugünkü yazım esas alınmıştır. Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan kelime ve tamlamalar için Kubbealtı Lügati'ndeki yazılışlara uyulmuştur. Noktalama bakımından da mümkün olduğunca metnin asli biçimi korunmuştur. Metne yapılan sınırlı sayıdaki müdahalede köşeli ayraç "[]" kullanılmıştır.

Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat

Ahmet Mithat Efendi

Hülâsa-i Mevadd-ı Münderice

- Yazı yazmak neden ibarettir?
- Gaibe ifade-i meram fikri insana nasıl gelmiş?
- En evvel gaiple muhabere eden milletler ve suret-i muhabereleleri
- Hurûf-ı hecâ ile en evvel yazılması
- Hurûf-ı hecâyı hangi millet icat eyledi?
- Mevcut olan hurûfun nekâisi
- En mükemmel hurûf-ı hecâ nasıl olur?

Yazının şimdiki hâline dikkat olursa bunun tarifinde “Yazı asvât-ı beşerin her nevine delalet eden işaretleri birbirinin yanına vazla ağzından çıkan kelimât nasıl asvâttan tertip ediyorlar ise ona göre bi’t-tertîp muhatabın kulağına şifâhen isal edilecek şeyi resmen ve şeklen arz etmek sanatıdır” demek lazım gelir.

Lakin biz sanat-ı kitabet hakkında malumat-ı kadime taharri edeceğimiz münasebetle bu tarife bi’z-zarur itibar edemeyerek sanat-ı kitabetin tarifinde demeye mecburuz ki:

“Sanat-ı kitabet muhataba lisanla telkin edilebilecek fikri resim ile tefhim etmektir”

Zira kelimadan maksat elfâz-ı mana olduğu inde’l-hükemâ müsellemler olup mana denilen şey ise dimağa tevarüt eden bir fikirden ibarettir.

İki adam beyninde cereyan eden muhatabanın suret-i cereyanına hakîmane bir dikkat-i kaviyye ile dikkat edilecek olsa bedaheten görülür ki bir mütekellim muhataba hitap eder iken ahass-ı emeli yalnız laf söylemekten ibaret olmayıp belki kendisine tevarüt eden bir fikri karşısındaki adama anlatmaya çalışır. Eğer kelam telaffuzdan ibaret olsa hezeyan nevinden olan bi-meal şeylere dahi muhatabadır diye hükmetmek icap eder. Hâlbuki mütekellim telaffuz ve tekellümden ziyade kaşlarını oynatarak yüzünü gözünü eğerek bükerek elleriyle kafasıyla nice nice evzâ göstererek tefhim-i merama çalışır. İşte bu hâl ispat etmez mi ki muhatabadan maksat telaffuz olmaktan evvel teati-i efkârdır? İşin bu ciheti nazarımızda sabit olduktan sonra kezalik kabul etmeye mecbur olmaz mıyız ki yazı yazmaktan maksat telaffuz edeceğimiz sözleri tasvirten ibaret olmazdan mukaddem teati edeceğimiz efkârı tasviridir.

Şu arz olunan suret müdekkikîn indinde bilâ-ı itiraz makbul ve müsellemler olup onlar evlâd-ı beşere böyle irade bir vasita ile teati-i efkâr etmek fikri ne vakit ve ne suretle vürüt eylediğini taharri ederler.

Hiyeroglif denilen ve Mısır’da keşfolunan eşkâl evlâd-ı beşer meyanında henüz hurûf-ı hecâ müstamel olmadığı bir zamanın teati-i efkâra vasita olan yazısı olduğu ve hurûf-ı hecâ ondan sonra istimal edildiği hiçbir kimsenin inkâr ve itiraz edeceği şey değildir. Hatta Meksika vahşileri indinde hurûf-ı hecâ olmadığı hâlde böyle birtakım eşkâl bulunması ve Peru ahalisinin dahi Kipu (Quipu) denilen eşkâli ve Çinlilerin teribonol

tesmiye kılınan işaretleri kullanmaları dahi evlâd-ı beşere en evvel zübde-i fikirlerini bir şekil ve suretle tefhim etmek iktidarı gelmiş olduğunu ispat eyler.

Vakıa, evlâd-ı beşere bu iktidarın vürudu onların medeniyeti gibi bir kadem zulmeti içinde kaybolup gittiği yani medeniyetlerinin başlangıcı nasıl ki bizim nazar-ı ıtlâmımızın yetişemediği bir zulmet içinde ise bi'l-vasıta teati-i efkâr edişlerinin mebdei dahi o kadar kadim olduğu derkârdır. Ancak bugün bir iki malumdan bir meçhulü istihraç edebilmek veyahut maziye hâl ile bi'l-mukâyese en dakik mesail üzerine yine bir fikr-i müstakim peyda eylemek iktidarı ebnâ-yı beşer elinde var olduğundan biraz mülâhaza ve bir miktar teemmül ile bi'l-vasıta teati-i efkâr hususunun mebdei hakkında dahi ber-vech-i matlup malumat-ı muknia peyda edilmektedir.

Evvela şunu düşünürüz ki cemiyet-i beşeriye bi'l-vasıta teati-i efkâra ne zaman ve ne cihetten mecbur olur? Şüphe yok ki kendisinin bizzat ita ve telkin-i fikr edemeyeceği zaman mutlaka ita-yı fikr etmek mecburiyetini hissetmesi cihetinden bu mecburiyet hâsıl olur.

Bu ise iki savttan hâlî kalmaz. Ya mecburiyet insanın ahlafına bir fikir bırakması gayretinden ileri gelir yahut insanın benî neviyle olan alakası bir dereceye vasıl olur ki mesela mevkilerin uzaklığından naşı insan kendisine muhatap olacak kimseleri bizzat ve birer birer görmek muhal ve mümteni olur da o zaman bi'l-vasıta teati-i efkâra lüzum görür.

İmdi medeniyet-i beşer böyle ahlafa yadigâr bırakmayı ne zaman insanların hatırına getirecek dereceye varmış veyahut gerek ticaret ve gerek fütuhat maksadıyla öteye beriye yayılıp gitmeye lüzum göstermiş ise insanların dahi o zaman teati-i efkâra lüzum görmüş olduğu bedihidir.

Ama zaman ne kadar eski bir zamandır? Ne kadar eski bir zaman olduğunu katiyen tayin etmek kimsenin vazifesi olmayıp gayeti medeniyet-i beşeriyenin nereden ve nasıl güçlükler içinde ne kadar müşkülâtlarla terakki etmiş olduğunu muvazene ede ede yani evvel zamana doğru gide gide fikrimiz hangi müddete kadar gider ise orada istikrar ederiz. Şöyle ki:

Tarih-i kadimden bahseden eski müverrihler Mısır için en evvel Menez¹ nam kimsenin ahâli tarafından makam-ı hükûmete iclas edilişi vakasını hikâye ederler ve bunun için müverrihlerden bazısı zuhur-ı İslam'dan mukaddem olarak altı bin seneye kadar bir kadem verirler. Hâlbuki Menez ilan-ı saltanat etmesinden mukaddem Mısır'da yine âsâr-ı medeniyet var idi. Hatta idare-i memleketin birtakım rüesâ-yı ruhaniye elinde olması dahi malumdur. O zamanlarda ise hieroglif âsârı var idi.

Hieroglifin iptidası Menez'ten mukaddem olduğu ispata dahi değer bir şey olmayıp erbabı böyle birtakım eşkâl ile ita-yı efkâr etmek sanatının Mısır'a duhulünü tâ ahali-i

¹ Menez/Menes: Narmer adıyla da anılan firavun. MÖ 3100 yıllarında hüküm sürdüğü tahmin edilmektedir. Metinde bahsedilen yazılı kaynak, onun dönemini anlatan Büyük Hierakonpolis Paleti olmalıdır. (<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14351/narmer/>)

Mısır'ın Habeş memâlikinden Mısır'a intişar ettiği zamana kadar vardırırlar ki bu da itiraz götürür bir şey değildir.

Hâlbuki biz Habeş'te münteşir olan halkın Arabistan şibhceziresi ve Hürmüz Boğazı ve Belucistan tarikiyla Hindistan'dan gelmiş olduğuna dair dahi bir kuvvetli rivayete tesadüf etmekteyiz. Demek olur ki sözümüzün esasını bu rivayet üzerine bina ederek hiyeroglifin esasî tâ Hindistan'dan gelmiş olduğunu dahi zannedebileceğiz.

Âyâ bu zannımızı teyit edecek hiçbir şey bulamayacak mıyız?

Bu zannı teyit ve takviye için şuradan muvazeneye başlamalıyız ki:

Mısır hiyerogliflerinin birinci hâli koca bir vaka-i tarihiyeyi bir küçük levha üzerindeki iki üç şekil ile göstermek derecesinde iken muahharen peyderpey ıslah edile edile tâ her şekil bir harf-i hecâ şekli gibi istimal edilmek derecesine kadar ıslah edilmiştir. İmdi hiyerogliflerin birinci derecedeki hâlleri indü'l-mukayese Amerika vahşilerinin kullandıkları eşkâl ile o kadar mutabık veyahut müşabih zuhur eylemiştir ki birtakım müdekkikler ve bahusus bunlar içinde en meşhuru bulunan Mösyö De Guignes² âdeta Mısır eşkâli ile Amerika eşkâlinin ikisi bir şeyden ibaret olduğunu zanneylemiştir.

Vakıa sonradan sonraya Mısır hiyerogliflerinin başka oldukları veyahut başkalaşmış buldukları meydana çıktı ancak Amerika ile Mısır gibi yekdiğerinin zıt muarızı bulunan iki noktada ifade-i meramın veçhi yalnız bir suretten ibaret olmak üzere mütebâdir-i hutur olması câ-yı dikkat değil midir? Ya bu ittifakın öyle tesadüfi bir şey olmadığını Çin'de dahi ifade-i meramın yine bu suretle bed' etmiş olması ispat eylemez mi?

Hâlbuki erbâb-ı tetkik ve tahkik Mısır'ı mamur eden Habeş ahalisini nasıl ki yukarıda zikri sebkât eden yollardan dolaştıra dolaştıra Mısır'a götürmüşler ise Amerika halkını dahi Asya kıtasının münteha-yı şarkında kâin Bering Boğazı vaktiyle Amerika'ya muttasıl olmakla oradan bi'l-imrâr Amerika'da intişar etmişlerdir. İşte şu üç münasebet ve hususuyla medeniyet-i âlemin en evvel Hint ve Çin cihetlerinden intişarı müsellemler olmasına mukabil teati-i efkâr lüzumunun dahi yine medeniyet-i beşeriye ile beraber intişar etmiş olması münasebeti zannımızı takviye değil hatta devamızı dahi ispat eder ki benibeşer nehirler mecrasını bahirler sevâhilini ve silsile-i cibali önlerine katarak âlemin her tarafa münteşir oldukları zaman birtakım eşkâl ve işârât ile gaibe ifade-i meram etmek usulünü dahi beraber alıp gitmişlerdir.

Gerek Mısır hiyeroglifleri ve gerek diğerk eşkâl-i garibe ve acibe hakkında inşallahu taala bundan böyle birer bend-i mahsusla ayrıca malumat-ı muvazzaha ve mufassala vereceğimizden bunlara dair şimdiki hâlde izahat ve tafsilat vermeye o kadar mecbur değiliz. Şu kadar var ki daha sonralar terakkiyât-ı medeniyenin gösterdiği lüzum ve mecburiyet üzerine hiyeroglifin âdeta hurûf-ı hecâ gibi bir tertibe girmesi ve nihayet tasvir-i efkâr-ı kaziyesinin hurûf-ı hecâyâ munkalip olması eski usuldeki menfaat ve

² Joseph de Guignes (1721-1800). Fransız doğubilimci.

muhassenatı muvazene edebilmek için eşkâl-i mezkûre hakkında âtiyü'z-zıkr maddeyi dahi nazar-ı ehemmiyete almak iktiza eder.

Müdekkikînin bi'l-ittifak itiraflarına ve onlara da hacet kalmamak üzere herkesin bedahaten müşahede ettiğine göre âhara telkin edilecek fikri hurûf-ı hecâ ile yazmak eşkâl-i mahsusa ile tasvir etmekten elbette daha kolaydır. Ancak müdekkikîn bunu kabul etmekle beraber şunu dahi dava ediyorlar ki eşkâl-i kadime ile tefhim-i meramda görülen iki türlü muhassenat hurûf-ı hecâ ile edilen tefhim-i meramda müyesser olamamıştır.

Zikrolunan iki muhassenatın birisi şudur ki eşkâl ile meydana konulan fikir yalnız bir lisana mahsus olmayıp umum elisine erbabı indinde münfehim olur. Çünkü eşkâl-i mezkûre birtakım hayvanatla eşya ve âlât ve edevattan ibaret olduğu ve hayvanatın tabâyii ve eşyanın havassı ve âlât ve edevatın mevzuu ise herkes indinde malum olacağı cihetle bir levhadan ibaret demek olan bir sahifeye hangi milletten bir adam nazar edecek olsa mealini istihraç eder. Nasıl ki beş altı bin sene evvel gelen bir millet tarafından yapılmış ve hâlbuki lisanları dahi bizce meçhul bulunan bir halk tarafından tanzim edilmiş olan sahâifi istihraç edebilmekteyiz. Hurûf-ı hecâ ile yazılmış olan bir sahifeyi evvela okuyabilmek, eşkâl-i hurûfu, imlâyı falanı bilmeye ve sâniyen anlayabilmek hangi lisan üzerine yazılmış ise o lisana vâkıf olmaya mütevakkıftır.

Muhassenatın ikincisi eşkâl ile beyan-ı fikrin kuvveti hurûf ile beyan olunan fikrin kuvvetinden akvâ olmasıdır! İnsan bir eşkâl-i kadime levhasında başı arslan elleri yılan ayakları akrep şeklinde bir adamın elindeki hançere bir yüreği saplamış olduğunu görünce o şekil ile murat olunan adamın hâl ve derhâl vukuf-u tâm hâsil eder ve o adam hakkında kendisine ne fikir gelecek ise fi'l-hâl ve tamamen gelir. Hâlbuki bu müeddâyı hurûf-ı hecâ ile eda etmek için bir sahife yazı yazmak lazım gelip bununla beraber erbab-ı mütalaaya gelmesi icap eden fikir tedricen geleceği cihetle o kadar kuvveti olamaz. Hatta Avrupalıların el-hâletü hâzihi her nevi kitaplarını resimli yapmaları eski eşkâlin şu ikinci muhassenatının unutulmamış ve belki ona bir kat daha lüzum gösterilmiş olması demek değil midir?

Vakıa eşkâl ile ifade-i meramdaki şu iki muhassenat bedihi ve aşikâr ise de terakkiyât-ı medeniyenin icbarıyla gide gide insanlar Çin eşkâlinde, hiyeroglifte vesairede olduğu gibi bir şeklin müstakilen bir manaya delalet etmesi derecesindeki terakkiyâta dahi kanaat edemeyerek hurufât istimaline kadar mecburiyet görmüştür.

Eşkâl-i hurûfun iptida hangi milletler tarafından istimal edilmiş olduğu tarih yazanlar indinde muhtelefünfih olup bazıları Musa Aleyhisselam'ın İbranice bir elifba tertip eylediğini ve diğer bazıları Hazreti İbrahim Aleyhisselam'ın Süryani ve Keldani lisanlarınca hurûf-ı hecâ tertip etmiş olduğunu rivayet ederler. Bu kabil rivayetler müdekkikînin tetkikatıyla karşılaştırılmadıkdan sonra nazar-ı kabul ile telakki edilemeyeceği derkârdır. Zira ihtilaf yalnız bir minval-i muharrer iki suretten ibaret olmayıp Hazreti Nuh Aleyhisselam'ın en evvel yazı yazmış olduğu ve hatta Hazret-i Âdem Aleyhisselam'ın dahi kitabet eylediği de mervidir.

Müdekkikîn cümleden evvel şuna dikkat ederler ki bazı eşkâl ve tesâvir ile ifade-i meramın mebdei evlâd-ı Âdem'in menşe-i intişarı olan Hindistan taraflarında olup Mısır'a ve Amerika'ya oradan gittiği gibi hurûf-ı hecânın dahi mebdei medeniyet-i âhirenin menşei bulunan Mezopotamya ve civarı olup Yunanistan'a ve Avrupa'nın sair taraflarına oradan intişar etmiştir. Zira en eski yazılardan Yunan hurûfu eğer dikkat edilecek olsa İbrani yazısının tersine çevirilmiş olduğu görülür ve Latin hurûfuna dikkat olunsa onların dahi âdeta Yunan hurûfundan azdırılmış olduğu müşahede kılınır.

Kartaca'da ve İspanya'da tâ Fenike muhacirlerinin oralara hicret etmelerine değin hurûf-ı hecâ fikri mefkûd olup oralara hurûf-ı hecânın Fenikeli tarafından götürüldüğü ve Avrupalının her tarafında müstamel olan badehu Yunan ve Latin ve İspanya hurûf-ı hecâsından iktibas edildiği tarih nazarında müsellemdir.

Yunanistan'ın hurûf-ı hecâyı Mısır taraflarından almış olduğunu ret için irat edilecek bir delil var ise o da İbrani yazısı sağdan sola doğru yazıldığı hâlde Yunan hurûfunun soldan sağa doğru yazılması kaziyesidir. Lakin müdekkikîn bu reddiye dahi reddetmek ve Yunan yazısının İbrani'den alınmış olduğunu nazarlarımızda bütün bütün ispat eylemek için suret-i sübuta vazederler ki Yunan yazısı en evvel sağdan sola yazılır iken muahharen kâh sağdan sola ve kâh soldan sağa yazılmaya başlayıp nihayet soldan sağa yazılmakta istikrar bulmuştur.

İşte benibeşer meyanında hurûf-ı hecâ istimalinin şüyu en evvel Mısır ve Fenike taraflarında başlamış olduğu her türlü şüpheden vareste olup ancak Süryani ve Keldani ve İbrani ve Fenike hurûf-ı hecâsı gerek kaide-i müesseseleri ve gerek şekl-i hurûfu iktizasınca o kadar birbirine müşabihdir ki insan bunların hangisi hangisinden alınmış olduğunu hükmetmekte sahihen âciz kalır.

Hazreti İbrahim zamanında Keldani halkının ve badehu Fenikelilerin hurûf-ı hecâyı istimal eyledikleri ispat olunamaz ise bile ol bapta kendilerinde bir fikr-i mahsus olduğu elbette teslim edilmelidir. Zira hurûf-ı hecâ istimali şüyu bulur bulmaz bu yerlerde dahi şüyu görülmüştür. Hele Mısır'da hiyeroglif eşkâli o kadar bir sadelik peyda eylemiş idi ki hemen hemen bunların dahi bir nevi hurûf-ı hecâ oldukları kabul olunabilir.

Ancak alelade yazı yazmak Mısır'da Benî İsrail meyanında görülmüş ve hatta Hazreti Musa'nın Tevrat'ı yazmakla memuriyeti dahi bunu teyit eylemiştir. Ve eğer Benî İsrail yazı yazmaktan bihaber olsa idiler kendilerine böyle bir emir gelmeyeceği derkâr idi çünkü kütüb-i semaviye ehl-i zemin indinde malum olmayan bir şeyi kale almayacağından ve hâlbuki Benî İsrail daha Mısır'da iken kendilerine mahsus esrarı ağyarın hal ve keşf edemeyecekleri bir hurûfla yazmakta oldukları dahi malum bulunduğundan her savta delalet etmek üzere bir harf vazıyla hurûf-ı hecâyı meydana çıkarmak şerefine ancak Benî İsrail'in layık olduğu cumhur-ı müdekkikînin teslim-gerdeleridir.

Bu hâle göre demek olur ki Benî İsrail meyanında (hatta Hazreti Musa aleyhisselamdan dahi daha evvelce) hurûf-ı hecâ münteşir olmakla beraber akvam-ı mütecavire dahi ahzetmiş ve muahharen bunu Yunanlılar hurûf-ı hecâyı kendileri gelip Mısır'dan aldıkları

gibi Fenikeliler dahi seyahat-i bahriyede olan iştiharları cihetiyle her tarafa götürmüşlerdir.

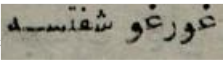
Mısır taraflarında eşkâl-i kadime, hurûf-ı hecâya mübeddel olduğu hâlde Amerika'da ve Çin'de bu terakkinin ne sebebe mebni müşahede edilmediğini mülahaza icap etmez. Zira yukarıda dahi beyan edildiği veçhile evlâd-ı beşerin teati-i efkâr için muhtaç oldukları vasıtaya derece-i ihtiyaçları medeniyetlerinin derece-i terakkisiyle mütenasip olup Amerikalılar bütün bütün hâl-i vahşette kaldıkları cihetle kendi ahval-i kadimeleri gibi vasita-i muhaberelelerini dahi ileriye götürmemişlerdir. Çin'deki terakkiyât-ı medeniyeye vâkiâ bir diyecek yoktur. Lakin onların vasita-yı muhabere cihetince dahi bir nevi terakkileri vardır ki o dahi her biri bir manaya dâl olmak üzere dört yüz bu kadar bin eşkâl peyda etmiş olmalarından ibarettir.

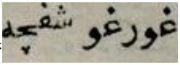
İşte el yevm elimizde teati-i efkâra vasita olan hurûf-ı hecâ medeniyetimizle beraber şimdiki derecesini yukarıdan beri vermiş olduğumuz tafsilattan müsteban olan suretle bulmuştur. Lakin bakalım hutûtun bugünkü derecesi derece-i kemâl demek midir?

Mevcut hurûf muayene edilecek olsa en mükemmelcesi Ermeni hurûfu olduğu görülür. Çünkü Latin hurûfunun yine o lisanından azma lisanları bile yazmaya müsaadesi yoktur. Zira hurûf-ı mezkûrede “se” [س] ve “ta” [ت]nin hâsıl-ı cemi olan “st” (ست) harfleri olmadığı gibi ve “ce” [ج] “ğ” [غ] ve kâf-ı Farsi ve “j” [ج] sedalarını müşterekât ihraç eder. “g” harfi dahi mükellef olduğu vezâifi ifadan acizdir. İtalyancada “c” harfi “çe” [چ] sedasını ita eder ise de sair lisanlarda eda edemediğinden birkaç harfi bir yere getirip bir çe sedası çıkarmaya mecburiyet görülür. Hele harf-i medlerinde olan noksan bütün bütün meydandadır elhasıl Latin harfi Almanca için bütün bütün gayr-i kâfi bir derecede olduğu erbabına malumdur. Noksanlıkta Yunan hurûfu Latin hurûfundan noksan olup bunlara ve sair hurûfa nispetle Ermeni hurûfu oldukça mükemmelcedir.

Hurûf-ı hecânın mükemmel olduğunu muvazene etmek için en sade tarik o hurûfla âhar bir lisanı yazarak badehu lisan-ı mezkûra aşına olmayan bir adama okutmaktır. Eğer dürüstçe okuyabilir ise hurûf-ı mezkûrenin kifayetine hükmolunur. Bugün bu kuvvet bir dereceye kadar Ermeni hurûfunda var ise de asıl mükemmel hurûf-ı hecâya yani hurûf-ı hecâ gibi ağızlarımızdan çıkan seslerin resim ve tasvirine mahsus bir vasıtanın derece-i kemâline göre onun dahi ne kadar nâkıs olduğu mütalaaya muhtaçtır.

Biz bu meselede efkârımızı layıkıyla dermeyan edebilmek için kendi lisanımızı ve kendi hurûfumuzu misal ittihaz edeceğiz.

Elifba-yı Arabî değil “p” [پ] ve “ç” [چ] ve “j” [ج] ve kâf-ı Farsi ve sağır kâf ve yâ gibi okunan kâf-ı yâyi dâhil olduğu hâlde elifbâ-yı Osmânî'nin üç beş harf noksanı vardır. Tâ harfiyle sin harfinin mecmuu bulunan “st” harfi olmadığı için “

kelimesini bir türlü erbabının tekellüm eylediği gibi yazamayız. “

 yazarız dâl ile zâl mecmuu olan bir harf dahi mükemmel hurûf-ı hecâ tertibi için elzem olup Latin hurûfunun “X” ve dubul ve denilen “W” şekli dahi elzem olan hurûftandır. Hele “almak”

kelimesinde olan kalın lâm ile “lâm” [لاَم] kelimesinde olan lâmelif’in farkları pek lazım olduğu şüphesizdir. Elhasıl mevcut hurûf-ı hecâyı cem ederek birinde olmayı diğerinden almak ve badehu insanın ağzında tab’an daha kaç nevi savt mahreci var ise onları dahi tetkik etmek suretiyle hurûf-ı hecâ ikmal olunabilir.

Evet! Biz de biliyoruz ki her lisanın hurûf-ı hecâsı yalnız kendi erbabının telaffuz ettikleri hurûfa göre olup ecnebi lisanını kendi üzerine mâl etmez. Ancak bu mütalaa bundan mukaddem bir zamanda yani her millet için âlem kendi vatanından ibaret zannolunan bir asırda doğru olabilip bugün coğrafya ve tarih-i umum benibeşer için müşterek bir ilim oldukları hâlde esami-i büldân ve zevat için elbette her nevi hurûfa ihtiyacımız vardır biz coğrafya ile tarihi yalnız bir misal olarak irat eyledik diplomasi denilen ve münasebet-i düveliye iktizasınca hiçbir milletin müstesna tutulamayacağı derkâr bulunan fen ve emsali bu lüzumu bir kat daha teyit eder.

Ne hacet burada maksadımız hurûf-ı hecânın ikmalini tavsiye olmayıp hurûf-ı mezkûrenin derece-i kemâli nasıl olabileceğini göstermektir ki bu maksat üzerinde hurûf-ı hecâ ne zaman insanın ağzından çıkabilecek her nevi ses için bir işaret havi olur ise o zaman mükemmel olur diyebiliriz.

Gelelim hareke ve hurûf-ı medd cihetine

Bir kere Latin ve Rum ve Türkçe ve Arapça gibi harekesiz lisanların gayrı lisanlarda olduğu gibi her harf bir harf-i medd ile okunmalıdır ki hiçbir lisanın hurûf-ı meddi bu vazifeyi ifaya kâfi olamamaktadır. Vakıa esas-ı hareke dörtten ibaret kalır ki “a” gibi yukarıya çekmek ve “ı” gibi aşağıya çekmek ve “e” gibi fetha okutmak ve “o, ö, u, ü” gibi ileri doğru devretmekten ibarettir. Ancak bunların birkaç da fûrâtı vardır ki en çoğuna hâlâ bizim lisanımız[da] evvela fetha harekesinin bedaheten iki sureti görülür ki birisi “ebe” lafzında olan elif’in gayet açık olan fethası ve diğeri “eğlence” lafzında evvela elif’in kesreye meyyalce olan mailce fethasıdır. Saniyen kesre harekesinin üç veçhi görülür ki birisi “ifa” kelimesinde olan kesre-i tavîle ve ikincisi “icra” kelimesinde olan kesre-i hafife ve üçüncüsü “ıslak” kelimesinde olan elifin kesre-yi sakîlesidir. Salisen zammenin dört nevi vardır ki birisi “olmak” kelimesinde olan elifin kaba zammesi ikincisi “üzerine” kelimesinde olan elifin ince zammesi üçüncüsü “ölmek” kelimesinde olan elifin açık zammesi dördüncüsü “urmak” kelimesinde olan elifin kapalı zammesidir. Hâlbuki bunların dahi her birinin ikişer üçer veçhi olmak lazım gelir ki o da “paşa” lafzının âhâd-i nas indinde okunduğu veçhile eliflerinin kısaca okunmasıyla bir de bazı ketebenin okuduğu gibi elifleri uzata uzata okunduğu zaman görülen fark veçhiyle her harekenin üç dereceye kadar uzatılmasından ibarettir. Mesela keçe manasına olan “halı” elifin ve yâ’nın kasr-ıla okunup boş manasına olan (hâli) kelimesinin elif ve yâ tahdit edilerek okunduğu gibi.

Bundan sonra el-hâletü hâzihi kullanmaya başlamış olduğumuz “?” istifham “!” taaccüp işaretleri gibi işarâtın ol miktarına daha ihtiyaç vardır ki bu miktar ifade-yi meram emrinde ne kadar hâle girmekte ve ne kadar vaz ve tavır göstermekte ise o miktarla mütenasip olur çünkü laf söyler iken azamızdan hiçbirisi kımlıdanmaksızın yalnız

dudaklarımız ile söylemeyi vücutumuzun her azasıyla bin işaretler ederek söylüyoruz. İşte yazılarımız arasında “!,?” gibi işaretler dahi hîn-i tekellümümüzde gösterdiğimiz evzâ yerini tutar binaenaleyh bu işaretler ol dereceye kadar mükemmel olmalıdır ki hatta meramımızda hem hurûf-ı hecâ ile yazmak ve hem de mebhûsün-anh olan meselemizin en dakik mezâyâ ve müeddâsını gösterebilmek için resmen tasvir etmek mecburiyetinden dahi mümkün mertebe kurtulmak müyesser olsun.

İşte hurûf-ı hecâ bu kadire kadar ikmal olunur ve bir mütekellimin suret-i tekellümü her evzâ ve etvâr ile beraber nakşedilebilmek derecesine vardırılabılır ise o zaman ona mükemmel hurûf-ı hecâ diye hükmedilir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi, Türk edebiyatının en çok eser veren yazarlarından. Aydın kimliğiyle kültür konuları hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Kendi çıkardığı kültür dergisi *Kırkambar*'da yayımlanan “Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat” adlı makalesi; onun yazının tarihi, gelişim süreci hakkında bilgiler verdiği, Osmanlı-Türk alfabeti başta olmak üzere yazı sistemlerine ilişkin çeşitli değerlendirmelerini yaptığı bir eserdir. İnsanlık için yazı yazma ihtiyacını doğuran sebepler, farklı medeniyetlere ait ilkel yazı sistemleri, resim yazısından hece yazısına geçiş, bugünkü anlamıyla yazının ortaya çıkışı, resim yazısı ile hece yazısının karşılaştırılması gibi birçok noktaya temas eden söz konusu makale; antropolojiden tarihe, sosyolojiden antropolojiye kadar birçok bilim dalına ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Yazının son bölümünde Grek, Latin, Çin, Ermeni alfabetleri gibi farklı yazı sistemleri karşılaştırılmakta ve sonrasında Arap esaslı Osmanlı-Türk alfabetinin eksikliklerine değinilmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, insana söyleme, anlatma, sözü sonraki nesillere miras bırakma ihtiyacının başlayarak resim yazısından hece yazısına geçiş sürecini anlatır. Hece yazısı, daha kullanışlı olsa da resim yazısının da üstünlükleri vardır: Yalnız bir dile özgü olmayıp herkesçe okunup anlaşılması ve şekillerle anlatımın yarattığı etkinin harflerle ifadeden daha etkili ve kuvvetli olması.

Yazar, Latin, Grek ve Çin alfabelerinin eksikliklerinden bahsederek mevcut alfabetler arasında dilin seslerini karşılama bakımından Ermeni harflerinin üstünlüğüne dikkat çeker. Latin harflerinin Almancayı yazmaya bile yeterli gelmediğini iddia eder. Grek yazısını ise Latin alfabetinden de eksik bulur.

Ahmet Mithat Efendi, yazısında bir alfabenin yeterliliğini ölçmek için bir yöntem teklif eder: Bir alfabeyle başka bir dili yazmak ve o dile hiç aşına olmayan birisine okutmak. Doğru bir şekilde okuyabilirse o alfabenin yeterliliğine, okuyamazsa yetersizliğine kanaat getirilir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre, bu –bir dereceye kadar- Ermeni alfabetinde vardır ama o da tam anlamıyla yeterli sayılmaz.

Osmanlı- Türk yazısının eksikliklerinden de bahseden Ahmet Mithat Efendi, mevcut yazının birkaç harf eksiği olduğundan bahseder. Diploması, fen ve teknikteki gelişmelerle milletler için âlemin artık yalnız kendi ülkelerinden ibaret olmadığını ifade eder. Mevcut

alfabede Latin alfabesindeki X ve W'ya karşılık gelecek harflerin olmadığını söyler. Ünlülerin gösteriminde yaşanan sorundan bahseder. Daha çok sayıda noktalama işaretine ihtiyaç duyulduğunu söyler.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malumat" adlı makalesi, yazının tarihi konusunun etraflıca ele alındığı bir eser olması, yalnız mevcut alfabenin değil diğer alfabelerin de eksiklik ve üstünlükleriyle karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi, mükemmel bir yazı sisteminin nasıl olabileceğinin tartışılması vb. bakımlardan benzerlerinden farklılaşan, Türkiye'de alfabe tartışmaları ele alınırken göz ardı edilmemesi gereken bir metindir.

Kaynaklar | References

- Argunşah, M. (2012). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin sadeleşmesiyle ilgili görüşleri. *Turkish Studies*, 7(4), Fall 2012, p. 1-12.
- Argunşah, M. (2023). *Cumhuriyet'in Türkçesi*. Kesit Yayınları.
- Cankara, M. (2015). Rethinking Ottoman cross-cultural encounters: Turks and the Armenian alphabet, *Middle Eastern Studies*, 51(1), 1-16, Doi:10.1080/00263206.2014.951038
- Ertem, R. (2021). *Elifbeden Alfabeye*. Dergâh Yayınları.
- Şahin Uğurel, Ö. (2014). Ahmet Midhat Efendi'nin yayımladığı gazete ve dergiler (1868-1876). *Turkish Studies*, 9(3) Winter 2014, p. 1335-1366.
- Şemseddin Sami (2019). *Kamus-ı Türkî*. Paşa Yavuzarslan (Haz). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şimşek, B. (2012). *Kırkambar dergisinin eğitim unsurları yönünden değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşir, B. N. (2008). *Türk yazı devrimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Okay, O. (2008). *Batı medeniyeti karşısında Ahmet Midhat Efendi*. Dergâh Yayınları.
- Ölker, P. (2013). Cerîde-i Havâdis ve Hakâyıku'l-Vekâyî gazetelerinde Türk dili ile ilgili iki yazı, *Turkish Studies*, 8(9) Summer 2013, p. 2021-2033.
- Uygur, K; Yalkın, Ç.; Uygur, S. (2023). Market-making strategies in Tanzimat era Istanbul: The quest for an elusive, *Business History*, 30 Kasım 2023, Doi: 10.1080/00076791.2023.2279128.

İnternet Kaynakları

- İBB Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Koleksiyonu: <https://katalog.ibb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.06.2024)
- TTK Tarih Çevirme Kılavuzu: <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi: 27.09.2024)
- TDK Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.09.2024)
- Kubbealtı Lugatı: <https://lugatim.com/> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- World History Encyclopedia: <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-14351/narmer/> (Erişim Tarihi: 12.10.2024)